

HELVACIKÖY - HÖYÜCEK'DE BULUNMUŞ KAZIMA FİGÜRLÜ BİR STEL*

(Lev. VI)

İnceleme konusu figürlü stel kilisi kireç taşından (marn) olup 1990 yılında, evinde yararlanmak üzere düz döşeme taşı arayan Helvacıköylü Sayın M. Mutlu tarafından Höyücek'teki¹ Erken Tunç Dönemi yerleşmesinin kuzey-güney yönünden geçip, batı yarısını tahrip eden DSİ'ye ait bir kanalın içinde bulunmuştur. İfadesine göre, steli iki parça halinde bulan M. Mutlu, ağırlığı nedeniyle büyük parçayı kanal içinde otlar arasına gizlemiş ve küçük parçayı ise evine getirmiştir. Stelin büyük parçası 1992 yılının son aylarında yine bir Helvacıköylü olan N. Çakmak tarafından bulunmuş ve bölgede inceleme yapan ekibimize bildirilmiştir. Stel, M. Mutlu'dan alınan küçük parçası ile birlikte İzmir Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilmiştir (Fig. 1 ve 2).

Söz konusu stelin boyutları şöyledir:

Korunan Yükseklik: 0. 725 - 0. 650 m.

Genişlik : 0. 670 m.

Kalınlık: 0. 140 m.

Yan Metoplar:

Korunan Yükseklik: 0. 090 m.; Genişlik 0. 120 - 0.11 m.

Orta Metop:

Korunan Yükseklik: 0. 060 m.; Genişlik. 0. 290 m.

Stelin kanal içinde ilk bulunduğu yer M. Mutlu tarafından gösterildi. DSİ kanalının yaptığı tahribatın, höyüğün batı kesiminde en derindeki kültür tabakalarına dek indiği görülmektedir. Ancak, eserin kanal içinde bulunduğu orijinal konum ve tabaka ile ilgili ayrıntılı bir gözlem ve araştırma yapma imkanı olmadı.

* Bu steli höyük üzerinden geçirilen kanal içinde bulup yetkililere haber veren Sayın M. Mutlu ve N. Çakmak ile, Hatundere Köyü Muhtarı Sayın S. Özoğuz'a, Menemen ve civarındaki gezilerde bana eşlik eden arkeolog İ. Gezgin'e ve steli yayınlanmama izin veren İzmir Arkeoloji Müzesi Müdürü Sayın Dr. T. Özkan'a teşekkür ederim.

¹ M. Şenyürek ve diğ., "Larisa Civarında Höyücek'de Yapılan Sondaj", *Bulleten* 14 (1950), 487-504. Bu sondaj ile ilgili bilgi ve değerlendirmeler için bk. B. Alkım "Archäologischer Bericht aus Anatolien (1953-1954)", *Orientalia* 25 (1956), 89; M. Mellink "Archaeology in Asia Minor", *AJA* 60 (1956), 376; M. Sfériadès, *Troie I, Matériaux pour l'étude des sociétés du Nord-Est Egéen au début du Bronze Ancien*, Editions Recherche sur les Civilisations, Paris, 1985, 51, dipnot 2; J. Yakar, *The Later Prehistory of Anatolia*, BAR 268 (i), Oxford, 1985, 152; R. Treuil, *Le Néolithique et le Bronze Ancien*, Paris, 1983, 30.

Stelin kenarlarının aşınmış olduğu, ancak bunun toprak altında zaman

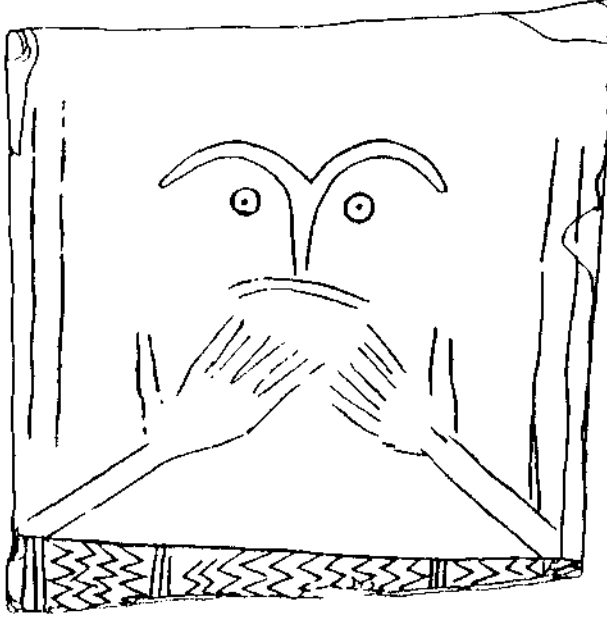

Fig. 1

inde olduğu gözlenmekte ve kanalın kazımı sırasında iş makinelerinin eseri tahrip etmemiş olduğu anlaşılmaktadır. Orijinalinde uzun dikdörtgen formundaki bu stelin kayıp olan alt kesimi nedeniyle yüksekliği tam olarak tespit edilememektedir. Kazıma figürün yer aldığı üst kesimin, yan kenarlarda düşey iki kazıma çizgi ile çerçeve içine alındığı, ancak soldaki iki çizgili çerçevenin alt ve üst köşelere ulaşamadığı görülmektedir. Sağdaki iki çizgi ise metopların üst çizgisi ile birleşmektedir. Çerçevenin alt

sınırı ile metopların üst sınırı ortak bir çizgi ile belirlenmiş, üst kenarda ise çerçeve sınırı belirtilmemiştir. Solda çerçeveyi oluşturan iki düşey çizgiden içte olanı aşağıya doğru çatallaşmaktadır. Kazıma çizgilerle çerçeve içine alınmış figürün yüzü oluşturan dış konturları, çenesi, kulakları ve saçları belirtilmemiştir. Yay formundaki kaşlar, uçları kapatılan paralel kazıma iki çizgi ile gösterilmiş; kaşların alt kenar çizgileri ortada aşağıya doğru inerek burnu oluşturmuş ve alt uçları birleştirilmemiştir. Burnun alt çizgisinin hemen altında uçları birleşmeyen iki yatay çizgi ile, ağızın sınırları belirtilmiştir. Göz yuvarlağının dış konturları kalın kazıma çizgi, göz bebeği ise oyularak gösterilmiştir.

Kollar, alttaki yan metopların üst kazıma çizgisi ile düşey dış çerçeve çizgisinin birleştiği köşelerin dışından 45°'lik bir açı ile göğüse doğru yükselmekte; eller, baş parmaklar diğer parmaklardan ayrı durumda, avuç içleri içe dönük bir şekilde ağız kenarının hemen altında açılmaktadır. Parmak ucu konturları, sadece sağ elin baş parmağının ucundaki birleştirme girişimi dışında, gösterilmemiştir. Özellikle sağ elde izlendiği gibi, elin bilekten itibaren genişlediği kesim, işaret parmağı ve küçük parmağın elle

birleştiği noktada vurgulanmıştır. Sol elin işlenişi biraz daha özensizdir veya daha fazla aşınmış olabilir. Diğer parmaklardan daha uzak olarak gösterilen baş parmağın dışındaki parmaklar hemen hemen aynı uzunluktadır.

Stelin tüm genişliği boyunca kırık olan alt kesiminde kısmen korunmuş üç düşey çizgi arasında, içlerinde düşey zigzag motifleri bulunan 3 metop vardır. Kenarlardaki iki metop yaklaşık aynı ölçülerde, ortadaki ise daha geniştir.

Yan metopların içinde dört, ortadaki geniş metop içinde ise on düşey zigzag sırası bulunmaktadır. Yan metoplardaki zigzaglar üstteki çerçeve sınırı ile, en soldaki ikisi dışında, sola doğru, orta metoptakiler sağa doğru eğimli birleşmektedir. Zigzagların kayıp olan alt kesime doğru devam ettiği görülmekte birlikte, kompozisyonun tümü ile ilgili kesin bir fikir edinmek mümkün olamamaktadır.

Troia I'de bulunan kabartma bir stelden² sonra Batı Anadolu'da bulunmuş büyük boyutlu ikinci eser olan bu buluntu, stel olarak kökeni, üslubu ve paneller içindeki süslemeleri bakımından sorunlar içermektedir.

Neolitik dönem ile Erken Tunç Dönemi'nin sonu arasında Anadolu prehistoryasını temsil eden yerleşmelerdeki kazılarda ele geçen dinsel inançlar ve tapınma gelenekleri ile ilgili buluntular arasında, küçük boyutlu heykelciklere ve değişik kült sembollerine nazaran taş veya pişmiş topraktan steller az sayıda karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, bu tür stellerin Anadolu'da Erken Neolitik dönemden beri var oldukları bilinmektedir³. Neolitik dönemde yaratılan dini tasvir sanatı içinde özellikle figürinler daha doğal bir üslup gösterirlerken⁴, Erken Tunç dönemine doğru, özellikle Batı ve Orta Anadolu'da bu üslup yerini, sadece yüz konturları ve seks organları çizilmiş disk veya keman formlu figürinlerde görülen daha şematize bir

² C.W. Blegen *et alii*, *Troy I: General Introduction. The First and Second Settlements*, Princeton, 1950, 155-157 (37-786), Fig.190-192; W. Blegen "Excavations at Troy 1937", *AJA* 41 (1937), 569-570, Pl. XX.

³ Nevala Çorin'in seramiksiz dönemine tarihlenen bir yapı içinde ele geçen anıtsal bir stel için bk. M. Mellink, "Archaeology in Anatolia", *AJA* 94 (1990), 127, Fig. 1 ve J. Yakar, *Prehistoric Anatolia, The Neolithic Transformation and The Early Chalcolithic Period*, Jerusalem, 1991, pl. 144; Hacılar VI. tabakada ele geçen ve dönemin heykelciklerindeki naturalist üsluba zıt şematik bir üslup gösteren daha küçük boyutlu kireç taşı levhalar için bkz: J. Mellart, *Excavations at Hacılar*, Edinburgh, 1970, s. 176, Fig. 235: 1-2; 236: 1-3; 237: 1-2; pl. CLXII-CLXIII; "Excavations at Hacılar, Fourth Preliminary Report", *AnatSt.* XI (1961), 46-47.

⁴ J. Mellart "Excavations at Hacılar, Fourth Preliminary Report", *AnatSt.* XI (1961), Fig. 5-23.

üsluba bırakır⁵. Batı Anadolu'da, Erken Tunç Dönemi yerleşmelerinde bu şematize üslubun görüldüğü çok sayıda figürin bulunmaktadır⁶.

Elimizdeki Höyücek steline, gerek ait olduğu dönem, gerekse coğrafya olarak en yakın paralel Troia I yerleşmesinde bulunmuş insan yüzlü kabartma taşıyan steldir⁷. Aslında Batı Anadolu'da, Beycesultan'da XIV. tabakadaki tapınak-evlerde bulunan soyut ikiz stellerin⁸ dışında, Erken Tunç dönemine tarihlenen, Helvacıköy Höyücek ve Troia stellerinden başka bir örnek bilinmemektedir⁹. Höyücek ve Troia stellerini karşılaştırdığımızda ise, teknik farklılıklar dışında, üslupta da bazı farklılıklar görülmektedir. Troia'daki stel üzerindeki figürde yüz konturlarının kabartma olarak işlenmesine ve saçların belirtilmesine karşın, Helvacıköy Höyücek stelinde saçlar ve yüz konturları tasvir edilmemiş, buna karşın gözlerin yuvarlaklığına önem verilerek, irisin kazıma çizgisi sanki pergel kullanılarak işlenmiştir. Bu bakımdan, Yortan mezarlığında ele geçen bir idoldeki gözlerin işlenişine çok benzemektedir¹⁰.

Troia ve Höyücek stelleri arasındaki ortak noktalardan birisi de, tasvir edilen figürlerin ikisinde de cinsiyetin vurgulanmamış olmasıdır. Bununla birlikte Troia I stelinde yüzün yanında bulunan asa veya topuz, erkek bir tanrı ile ilgili dolaylı bir kanıt olarak değerlendirilebilir. Buna karşın Helvacıköy stelinde cinsiyet ile ilgili herhangi doğrudan veya dolaylı bir işaret bulunmamaktadır.

Troia'da, Erken Tunç dönemine ait çeşitli tabakalarda (Troia II-V) ele geçen ve bu yerleşmede çok sevildiği görülen insan yüzlü kaplardaki

⁵ J. Yakar, *The Later Prehistory of Anatolia*, 425-6.

⁶ M. Korfmann, "Demircihöyük", *Istanbul Mitteilungen* 27/28 (1977-1978), Abb. 17-19; J. Secher, "Die Kleinasiatichen Marmorstatuetten vom Typ Kiliya", *Archäologischer Anzeiger*, 1992, Abb. 1-6; 9-10; Öte yandan Dr. Rafet Dinç, yüzey araştırmaları sırasında Yortan mezarlığı yakınlarında bir figürin atölyesi saptamıştır.

⁷ Stelin ele geçtiği yerin orijinal kullanımı ile ilişkisi olmadığı kazı raporundan anlaşılmaktadır: "In its place as found, lying on its side in the barrier, the stele was obviously reused; and any suggestion as to its original purpose and position must rest wholly on subjectif evidence. Even its date is not definitely fixed: all that can be said is that it must have been carved and set up somewhere else before Tower R and Wall I W were constructed -how long before is uncertain" (C. W. Blegen et alii, *Troy I*, 155-157 (37-786), Fig. 190-192; C. W. Blegen, *AJA* 41 (1937), 569-570, Pl. XX.

⁸ S. Lloyd - J. Mellart, *Beycesultan I*, London, (1962), 40-41, Fig. 14.

⁹ C. W. Blegen, Troia I'deki asa taşıyan steli Güney Fransa'da ve Marne bölgesinde Neolitik kontekslerde ele geçmiş bir grup stel ile hem genelde hem de bazı ayrıntılar bakımından karşılaştırmakta ve bu benzerliklerin o dönemlerdeki Erken Tunç döneminde Troia ile Güney Fransa arasındaki bir ilişkiden daha çok raslantusal olabileceğini ileri sürmektedir (*Troy I*, 156).

¹⁰ Kuş benzeri yüz üzerinde gözler, kazılmış daireler içine küçük noktalar yerleştirilerek yapılmıştır: Turhan Kamil, *Yortan Cemetery in the Early Bronze age of Western Anatolia*, *BAR Int. Series* 145, (1982), Fig. 291; Jürgen Secher, "Die Kleinasiatichen Marmorstatuetten vom Typ Kiliya", *Archäologischer Anzeiger* 1992, Abb. 6b.

üslup¹¹ -özellikle yay formundaki kaşların burun ile birleşmesi ve kanatlarını açmış cepheden görülen bir kuşa benzemesi gibi özelliklerle, gözlerin genelde yuvarlaklığı ve ağızların işlenişleri- Troia I katında ele geçen kabartma stelden daha çok Helvacıköy Höyücek steli üzerindeki yüzün üslubuna benzemektedir. Bu benzerlik Troia ve Helvacıköy Höyücek'in aynı kültür grubuna ve coğrafi bölgeye ait olmalarından ileri geldiği gibi, eserlerin aynı döneme ait olmasına da bağlanabilir (Troia II)¹². Buna karşın, Aphrodisias¹³ ve Karataş - Semahöyük'de¹⁴ ele geçen iki insan yüzlü kap üzerindeki üslubun, çember formu ağızları ve badem ve atnalı formda göz işlenişleri ile Troia II'deki kaplar üzerindeki ve Höyücek stelindeki figürün üslubundan ayrıldıkları görülmektedir. Aynı şekilde Keos adasındaki Aya İrini yerleşmesinde Erken Tunç II-III'e tarihli bir *pithos* üzerindeki kabartma yüz de kesintisiz yay formundaki kaşları ile farklı bir üslup göstermektedir¹⁵. Bu durum belki de, Troia I'de ve Thermi'nin çağdaş tabakalarında kap tutamaklarının iç kısımlarında yer alan kazıma göz ve kaş motiflerinin¹⁶ varlığına karşın, henüz insan yüzlü kapların ortaya çıkmadığı gerçeği göz önüne alındığında, Höyücek stelinin ait olduğu dönemi (Troia II) gösteren bir kanıt olarak değerlendirilebilir.

Höyücek stelindeki figürün ellerinin belirgin duruşu ve anlamı üzerinde de durmak gerekmektedir. Kollar alt köşelerdeki çerçevenin dışından tüm parmaklar açık bir şekilde yükselmektedir. Büyük boyutlu

¹¹ C. W. Blegen et alii, *Troy* I. 2, Fig. 131b (C. 30), 132 (D. 13), 370b, 405 (37. 1033; II. 330; II. 339); *Troy* II. 2, Fig. 45b, 46, 59b, 61, 79; H. Schliemann, *Ilios*, (1881), Leipzig, Nr. 157-159; 227-228; 231-237; 1291-1298; Ch. Podzuweit, *Trojanische Gefäßformen der Frühebronzezeit in Anatolien, der Aigais und Angrenzenden Gebieten*, Mainz am Rhein (1982), Taf. 11 (H3); 15 (A1a; Alb; Alb2; A1a); Kapaklar: Taf. 22 (A1a; 1b; II); Diğer formlar: Taf. 25 (O1); Hubert Schmidt "Die Keramik der verschiedenen Schichten", *Troja und Ilion. Ergebnisse der Ausgrabungen in den Vorhistorischen und Historischen Schichten von Ilion 1870-1894 von Wilhelm Dörffeld*, Erster Band (1968), 255-257, bei 33; *Studia Troica* 2 (1992), Abb. 21. 1 (Troia IIh); E. Vermeule, Homeros'un destanlarındaki konuların Ege dünyasında İ. Ö. 2. binde de bilindiğini ileri sürdüğü makalesinde Erken Tunç Döneminde Troia ve Ege dünyasındaki insan yüzlü kapların ölü yüzlerini ("dead face") simgelediklerini ve bu geleneğin Neolitik dönemden gelip Hellen klasik dönemine dek sürdüğünü nakletmektedir. Bkz. E. Vermeule, "Myth and Tradition from Mycenae to Homer", *New Perspectives in Early Greek Art*, ed. by Diana Buitron-Oliver, Hanover and London, (1991), 99-121. Fig. 30.

¹² Kazı raporunda Höyücek'de bulunmuş insan yüzlü kaplarla ilişkili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak stelin üzerindeki üslup yerleşmede Troia II'deki insan yüzlü kapların benzerlerinin varlığını gösteren bir kanıt olarak değerlendirilebilir.

¹³ M. J. Mellink, "Archaeology in Asia Minor", *AJA* 72 (1968), 131, pl. 54, Fig. 2a.

¹⁴ M. J. Mellink, "Excavations at Karataş-Semahöyük 1967", *AJA* 72 (1968), 252-253, pl. 82, Fig. 15.

¹⁵ G. Kopcke, "Zum Stil der Schachgräbermasken", *AM* 91 (1976), 1-13, *apud* Emily Vermeule, "Myth and Tradition from Mycenae to Homer", *New Perspectives in Early Greek Art*, ed. by Diana Buitron-Oliver, Hannover and London, 1991, Fig. 29.

¹⁶ H. Schliemann, *Ilios*, 217, Fig. 36; W. Lamb, *Excavations at Thermi in Lesbos*, Cambridge (1936), pl. 32.4; "Face Urns and Kindred Types in Anatolia", *BSA* 46 (1951), Fig. 2.

kabartma stellerin bilinen en erken örneklerinden biri olan Nevala Çori'deki örnekte figürün uzun elleri aşağıya doğru önde birleştirilmiştir¹⁷ ve bu jestin anlamı konusunda herhangi bir sonuca ulaşmak zor görünmektedir. Neolitik dönem kadın heykelciklerinin bazıları ya küçük çocukları taşımakta ya da göğüslerini tutmaktadırlar¹⁸. Troia I stelinde yüz tasvirinin altındaki yarısı kayıp kabartma muhtemelen kola ait bir parçadır ve yüzün hemen yanında yükselen asa ile ilişkili olabilir. Toptepe höyüğünde bulunan ve daha erken bir döneme (İ. Ö. 5. bin) tarihlenen anthropomorphik kaptaki¹⁹ eller ile Demircihöyük'te parçalar halinde bulunan bir kabin üzerindeki kabartma eller²⁰ önde üst üste birleştirilmektedirler. Höyücek stelindeki figürün yukarıya kalkık ve göğüs üzerinde açılmış elleri, duruş bakımından Kiliya tipi²¹ olarak adlandırılan bazı figürinlerin elleri ile, Bulgaristan'da²² ve Ukrayna'da²³ bulunan Bakır Çağı'na tarihli menhir heykellerindeki eller ile karşılaştırılabilir. Ancak bu jestin her zaman aynı anlamda kullanılmış olduğunu ileri sürmek zordur. Örneğin Bulgaristan'da, çoğunlukla mezarlarla ilişkili görülen bazı heykel benzeri figürlü levhalarda göğüs üzerinde açılmış durumdaki ellerin bu durumu tanrıya yakarma (*adoratio*) olarak değerlendirilmektedir²⁴.

Aşağıda da tartışılacağı gibi, eğer Höyücek stelinin yerleşmedeki orijinal konumu kazılar sonucunda belirlenmiş olsaydı, belki de bu adorasyon pozisyonunu daha kolay yorumlamak olanağı bulunabilirdi. Stel bir tapınak içinde korunmuşsa, ellerin bu konumunu tanrının bizzat gösterdiği bir *adoratio* jesti olarak kabul etmek daha uygun olacaktır. Troia'da farklı tabakalarda ele geçen biri kabartma²⁵, diğeri kazıma²⁶ iki stel ile ilgili olarak hafirleri tarafından çeşitli varsayımlar ileri sürülmüştür²⁷.

17 M. Mellink, "Archaeology in Anatolia", *AJA* 94 (1990), 127, Fig. 1.

18 J. Mellart., *AnatSt.* XI (1961), Fig. 5-23.

19 M. Özdoğan - N. Özbaşaran Dede "1989 Yılı Toptepe Kurtarma Kazısı", *Arkeoloji ve Sanat* 46/49 (1990), Res. 1.

20 Turan Efe, *Demircihöyük II, 2, Die Keramik 2*, (1988), Mainz am Rhein, Taf. 23 (5-6); Demircihöyük'te bulunan figürinlerden bazılarında eller göğüs üzerine kaldırılmıştır. Bkz. M. Korfmann, "Demircihöyük", *Istanbul Mitteilungen* 27/28, (1977-1978), Abb. 17/2-3.

21 J. Seeher, "Die Kleinasiatischen Marmorstatuetten vom Typ Kiliya", *Archäologischer Anzeiger* 1992, Abb. 1-5.

22 G. Tonçeva, "Monuments sculpturaux en Bulgarie du Nord-Est de l'âge du bronze", *Studia Praehistorica* 5-6 (1981), Fig. 2-3; Ayrıca söz konusu steller ile ilgili toplu bir inceleme için bk. J. Landau, *Les représentations antropomorphes mégalithiques de la région méditerranéenne* (1977), CNRS, Paris.

23 Hermann Müller-Karpe, *Handbuch der Vorgeschichte, Kupferzeit III/1-3*, 1026 (Cat. 1071), Taf. 683.

24 G. Tonçeva, op. cit., 144.

25 C. W. Blegen *et alii*, *Troy I*, Fig. 190-192.

26 C. W. Blegen *et alii*, *Troy III*, Pl. 108 (37. 790).

27 C. Blegen, Troy I'deki kabartma stelin bulunduğu konumda ikinci kez kullanılmış olduğunu saptamış ve orijinal kullanım ile ilgili tartışma içinde 3 farklı olasılık ileri

Eğer bu tür stellerin, sur dışında veya üzerinde, o günün koşullarında yerleşmeyi tehdit eden çeşilli tehlikeleri uzaklaştırmak amacıyla bir büyü aracı olarak yükseltildikleri kabul edilirse²⁸, Troia I kabartmasındaki asa (silah ?) gibi, Höyücek stelindeki ellerin yaptığı jesti yerleşmeyi koruyucu ve tehlikeleri uzaklaştırıcı bir hareket olarak da yorumlamak mümkün olabilecektir. Ancak, tüm bu hipotezlerin test edilmesinin bu tür stellerin orijinal kontekstlerinde ele geçmesine bağlı olduğunu da göz önünde bulundurmamak gerekmektedir.

Stelin alt kesiminde bir kısmı görülen ve tüm kompozisyon hakkında kesin bir fikir vermeyen, paneller içindeki düşey zigzag motifleri ilk bakışta Geç Kalkolitik ve Erken Tunç Dönemi seramik süsleme repertuarı içinde tanıdık bir motif dizisi olarak görünmesine karşın, baklava motifleri ve özellikle yatay zigzag motiflerine nazaran çok daha az kullanılmıştır²⁹. Özellikle düşey çizgilerle sınırlanmış paneller içinde düşey zigzag gruplarından oluşan bu süsleme sistemi, Batı Çatalhöyük³⁰ ve Mersin Yümüktepe'de³¹ Erken Kalkolitik dönemine ait boyalı seramikler üzerinde görülmektedir.

sürmüştür: a) Önemli bir şahsın mezarı üzerinde kullanılmış olan bir mezar taşı, b) Bir kralın sarayı veya kent duvarı önünde dinsel olmayan bir hatıra anıtı, c) Koruyucu bir tanrının kültüne adanan dinsel bir anıt. Ayrıca Blegen, birlikte bulunan ve üzerlerinde oyuklar taşıyan iki taş levhanın da da adak masaları görevi yapmış olabileceğini ileri sürmektedir (*Troy I*, 156-157; *Troy and Trojans*, New York, 1963, 56-57. J. Yakar'a göre Troia I steli karmaşık bir altara ait olabilir (*The Later Prehistory of Anatolia*, 425; Yine Blegen tarafından Troia VI tabakasında bulunan kazıma yüz tasvirli stelin burada ikinci kez kullanılmış olduğu ve primitif üslubundan dolayı bulunduğu tabakanın tarihinden daha önceye ait olduğu ileri sürülmektedir (*Troy III*, 124, Fig. 108 (37. 790).

28 Troia'daki kazı ekibinin hazırladığı bir rehberde Troia VI tabakasında bulunan kazıma figürlü stel, kent duvarının dışında birlikte bulunduğu diğer taş levhalarla birlikte tasvir edilmektedir. Bk. Manfred Korfmann - Dietrich Mannsperger, *Troia, Homer, Die Ilias und die Folgen*, İstanbul (1992), 52. Jürgen Secher kişisel bir konuşmada bu iki stelin, rekonstrüksiyonunda da görüldüğü gibi, sur duvarlarının dışında kenti dışarıdan gelen tehlikelere karşı koruyucu bir büyü işlevi görmüş olabileceği ve görevini tamamlayınca bazı büyü araçlarında olduğu gibi tahrip edilebileceği görüşünde olduğunu belirtmiştir.

29 Zigzag motifleri, buluş ve çizim zorluğu göstermeyen basit bir süsleme olmaları nedeniyle birçok konteks içinde ve her dönemde kullanılmışlardır. Ancak, Geç Kalkolitik ve Erken Tunç dönemleri içinde yatay ve düşey zigzag motiflerinin kullanım oranları ile ilgili yüzeysel bir gözlemden dahi yatay zigzagların düşey zigzaglara nazaran daha çok kullanıldığını göstermektedir. Seyrek de olsa, üzerinde kazıma veya boyalı düşey zigzag motifli veya zigzag demetleri taşıyan örnekleri için bk. C. W. Blegen, *Troy I*, 2, Fig. 234 (2, 24, 25), Fig. 411 (37.998 ve 999); L. Bernabo Brea, *Poliochni I*, 2, Tav. LVI (j), LXIV(i), CLXV (a-d); *Poliochni II*, 1-2, Tav.CXCIII (k); Sinclair Hood, *Excavations in Chios 1938-1955, Prehistoric Emporio and Agio Gala*, I, Oxford (1981), 231, Fig. 112 (17-18 [Cat. 404-405]). Üzerinde düşey zigzag sıraları taşıyan bir kadın (veya tanrıça) figürü için bk. Nandar Kalicz, *Clay Gods The Neolithic Period and Copper Age in Hungary*, Corvine (1970), pl. 16-17.

30 J. Mellart, "Early Cultures of the South Anatolian Plateau", *AnatSt XI* (1961), 159-184, Fig. 13.

31 John Garstang, *Prehistoric Mersin*, Oxford (1953), 86, Fig. 52.

Stelin sistemli kazılar ile tabakasında bulunmamış olması tarihlenmesi ile ilgili sorunlar yaratmaktadır. Helvacıköy Höyücek 1949 yılında M. Şenyürek ve ekibi tarafından çok kısa bir süre içinde kazılmış ve höyükte Troia I ve II ile çağdaş iskana rastlanmıştır. Bununla birlikte kazı raporunda, kazılan en alt tabakadan da aşağıda yaklaşık 5 m.'lik bir höyük toprağı bulunduğı³² ve iskanın daha erken dönemlere gidebileceğı bildirilmektedir³³. Bu bilginin yanında kazı buluntularını, korundukları DTCF'de inceleme fırsatı bulan Sayın Prof. Dr. H. Erkanal'ın ifadesine göre, kazı esnasında höyükte II. bine ait buluntular da ele geçmiş ve kazıcılar tarafından muhtemelen teşhis edilememiştir. Ancak höyükte yaptığımız yüzey araştırmasında II. bine ait herhangi bir buluntuya rastlamak mümkün olmamıştır. Bununla birlikte, Troia VI yerleşmesinde ele geçen kazıma figürlü bir stel³⁴ ve Panaztepe ve Limantepe yerleşmelerinin II. bin tabakalarında ele geçtikleri ifade edilen anthropomorphik kaplara ait parçalar³⁵, gerek figürlü stel geleneğinin, gerekse insan yüzlü kap geleneğinin bölgede uzun sürmüş olduğunu göstermektedir.

Höyücek stelinin tarihlenmesinde kullanabileceğimiz iki kriterden birisi, pek sağlam görünmemesine rağmen, höyükten geçirilen su kanalının içinde bulunduğı derinlik ve bu derinlikteki tabakaların durumu, diğeri ise stel üzerindeki figürün benzer örneklerle olan stilistik benzerliğidir. Stelin bulunduğı nokta höyüğün tepe seviyesine göre oldukça aşağıda bulunmaktadır. Ancak ele geçtiğı noktada *in situ* olup olmadığı belli değildir ve orijinal konumunun değiştirilmesinde kanal kazısı sırasında iş makinalarının etkisi de göz önüne alınmalıdır. Tüm bu nedenlerle bulunduğı konumdan hareketle sağlıklı bir tarihlleme yapma olanağı bulunmamaktadır.

İkinci kriterimiz ise stilistik karşılaştırmadır. Üslup, bölgede ilk kez Troia II tabakalarında görülen anthropomorphik kaplar üzerindeki çok benzerdir. Ancak bu üslubun, Troia III-V yerleşmelerinde ele geçen kaplar üzerinde de çok fazla değişikliğe uğramadan devam ettiği gözlenmektedir³⁶. Bununla birlikte kazıcılar tarafından Höyücek'teki

³² M. Şenyürek *et alii*, "Larisa Civarında Höyücek'de Yapılan Sondaj", *Belleten* 14 (1950), 488.

³³ M. Şenyürek *et alii*, a.g.e., 491.

³⁴ Bu kazıma figürlü stelin tarihi ve işlevi ile ilgili bilgiler için bk. dipnot. 26 ve 27.

³⁵ Limantepe ve Panaztepe buluntuları ile ilgili olarak bizi bilgilendiren Sayın Prof. Dr. Hayat Erkanal'a teşekkür ederim.

³⁶ C. W. Blegen *et alii*, *Troy I*. 2., Fig. 131b (C. 30), 132 (D. 13), 370b, 405 (37. 1033; II. 330; II.339); *Troy II*. 2. Fig. 45b, 46, 59b, 61, 79; H. Schliemann, *Ilios*, (1881), Leipzig, Nr. 157-159; 227-228; 231-237; 1291-1298; Ch. Podzuweit, *Trojanische Gefäßformen der Frühbronzezeit in Anatolien, der Aigais und Angrenzenden Gebieten*, Mainz am Rhein (1982), taf. 11 (Ib3); 15 (A1a; A1b; A1b2; A11a); kapaklar: taf. 22 (A1a; 1b; II) diğeri formlar: Taf. 25 (O1); H. Schmidt, "Die Keramik der verschiedenen Schichten", *Troja und Ilion, Ergebnisse der Ausgrabungen in den Vorhistorischen und Historischen Schichten von Ilion 1870-1894 von Wilhelm Dörffeld*, Erster Band (1968), 255-257, bei 33; *Studia Troica* 2 (1992), Abb. 21.1 (Troia IIh).

yerleşmenin Troia II'den sonra iskan edilmediği ifade edilmektedir³⁷. Bu nedenle stelin, Höyücek'de Troia I veya en geç Troia II'nin erken safhaları ile çağdaş olan bir iskan döneminde, ya kutsal bir mekanda doğa üstü bir varlık olarak, ya da yerleşmeyi tehdit eden tehlikelere karşı koruyucu bir büyü olarak kullanılmış olduğu ileri sürülebilir.

Ersin Doğer

İzmir 1995

³⁷ M. Şenyürek *et alii*, "Larisa Civarında Höyücek'de Yapılan Sondaj", *Bellefen* 14 (1950), 491: "Höyücek'in kazılan kısmı birinci ve ikinci Truva kültürlerini temsil etmektedir. Höyücek, görünüşe göre ikinci Truva kültürü esnasında terkedilmiştir. Bu höyüğün altında I. Truva'dan daha eski bir kültürün bulunması mümkündür...".

